

DOI:10.35774/app2024.04.107
УДК 343.915 (477)

Микола Чехунов,
аспірант кафедри кримінально-правової
політики, Національний юридичний
університет ім. Ярослава Мудрого
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0215-2871>

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЩО ВЧИНЯЄ ПІДКУП У ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті проведено комплексний криминологічний аналіз особи злочинця, який вчиняє підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права. Для реалізації мети було здійснено вибіркове дослідження матеріалів кримінальних проваджень, порушених за ст. 354 та 368-3 КК України, а також проаналізовано статистичні дані, представлені у звітах Державної судової адміністрації України «Про склад засуджених».

На підставі отриманих результатів зроблено висновки, що особи, які вчиняють підкуп у приватній підприємницькій діяльності, переважно є чоловіками середнього та зрілого віку, мають вищу освіту, обіймають керівні посади або виконують функції, пов'язані з матеріальною відповідальністю, та наділені організаційно-розпорядчими й адміністративно-господарськими повноваженнями.

Психологічні особливості зазначених злочинців включають: деформацію правової свідомості, стійку корисливу мотивацію та спрямованість злочинної поведінки, орієнтовану на отримання неправомірної вигоди.

Результати дослідження підкреслюють необхідність подальшого аналізу та розроблення заходів, спрямованих на запобігання подібним правопорушенням у приватному секторі.

Ключові слова: корупція, корупція в приватній сфері, підкуп, підкуп в діяльності юридичних осіб приватного права, особа злочинця.

Chahunov M.

Person of a criminal who commits bribery in the activities of legal entities under private law

The article is devoted to a comprehensive criminological analysis of the personality of a criminal who commits bribery in the activities of legal entities under private law. To study the personality of a criminal who commits bribery in the activities of legal entities under private law, comparative legal, formal legal, logical legal, comparative, structural-functional and hermeneutic methods of cognition of social and legal phenomena were used.

To achieve the specified goal, a selective study of the materials of criminal proceedings under Articles 354 and 368-3 of the Criminal Code of Ukraine and statistical data presented in the reports of the State Judicial Administration of Ukraine «On the composition of convicts» was conducted.

It was found that the multidimensionality of the concept of «personality of a criminal» emphasizes the importance of a comprehensive analysis of its typical properties for criminological science at different levels depending on the purpose of the study.

The structure of the personality of a criminal who commits bribery in the activities of legal entities under private law has been analyzed, taking into account socio-demographic, moral-psychological characteristics and signs that determine criminal behavior.

It has been concluded that persons who commit bribery in the activities of legal entities under private law are mainly middle-aged and mature men with higher education. They hold managerial or financially responsible positions, endowed with organizational, managerial and administrative and economic powers. The psychological characteristics of such criminals include a deep deformation of legal consciousness and a persistent selfish orientation of criminal behavior. Signs that characterize criminal behavior, or criminal law aspects, indicate that these crimes are usually committed in office offices during working hours by directly transferring an unlawful benefit to the addressee or a third party, the main type of objects of unlawful benefit are money and other property.

Keywords: corruption, corruption in the private sector, bribery, bribery in the activities of legal entities under private law, identity of the criminal.

Постановка проблеми. Проблема підкупу у діяльності юридичних осіб приватного права набула значної актуальності у сучасному суспільстві, особливо в умовах ринкової економіки та міжнародної інтеграції України. Ст.354 та 368-3 Кримінального кодексу України передбачають кримінальну відповідаль-

ність за надання та отримання неправомірної вигоди у діяльності юридичних осіб приватного права. Особливо важливим є дослідження особи злочинця, адже саме характеристики суб'єкта підкупу допомагають виявити закономірності злочинної поведінки та розробити ефективні заходи запобігання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема корупції отримала широке висвітлення у працях багатьох українських науковців, зокрема О. Бойка, Б. Головкина [1; 2; 3], С. Лукіна, О. Окунева, О. Бусола, О. Дудорова, В. Навроцького, М. Хавронюка, О. Новікова, В. Оболенцева, Ю. Луценка, Н. Сметаніної, В. Трепака та інших. Проте більшість наукових досліджень зосереджена переважно на корупційних правопорушеннях у публічній сфері.

Системний аналіз теоретичних та практичних аспектів запобігання корупції у приватній сфері України, і підкупу в діяльності юридичних осіб приватного права представлений у монографії «Запобігання корупції у приватній сфері» (авт. В. Батиргареєва, Б. Головкин, О. Новіков та ін.; за заг. ред. Б. Головкина. Харків: Право, 2020. 286 с.) [4].

Попри значну наукову цінність зазначених робіт, питання особи злочинця, що вчиняє підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, досі залишається недостатньо вивченим. Саме цей аспект і визначає актуальність та практичну значущість проведеного дослідження.

Метою цієї статті є здійснення комплексного кримінологічного аналізу особи злочинця, яка вчиняє підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права. Для досягнення цієї мети було проведено вибіркове дослідження матеріалів кримінальних проваджень, кваліфікованих за ст. 354 та 368-3 Кримінального кодексу України, а також аналіз статистичних даних, відображених у звітах Державної судової адміністрації України «Про склад засуджених»¹.

Виклад основного матеріалу дослідження. І. Даньшин визначає особу злочинця як «...сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом» [5, с. 37]. Такий підхід відображає багатовимірність поняття «особи злочинця» та підкреслює важливість комплексного аналізу її властивостей для кримінологічної науки, враховуючи різні рівні дослідження, та залежить від їхньої мети.

Нижче у цій статті буде здійснено аналіз структури особистості злочинця, який вчиняє підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, з акцентом на соціально-демографічні та морально-психологічні характеристики, а також ознаки, що визначають злочинну поведінку особи.

До соціально-демографічних характеристик злочинців відносять показники громадянства та національності, статі, віку, рівня освіти, сімейного стану та професійної діяльності (включно з займаною посадою).

Згідно з результатами дослідження, 99,99% осіб, які вчиняють підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, є громадянами України та належать до української національності.

Гендерний розподіл засуджених демонструє домінування чоловіків, які становлять 79% від загальної кількості, тоді як частка жінок становить 21%. Такий дисбаланс обумовлений тим, що керівні посади у юридичних особах приватного права, як правило, займають чоловіки.

Віковий розподіл засуджених виглядає таким чином: 18–25 років – 5,3%; 25–30 років – 3,5%; 30–50 років – 54,4%; 50–60 років – 28,1%; 65 років і старші – 8,7%. Найвищу кримінальну активність демонструє вікова група 30–50 років (понад 54%). Ця категорія осіб обіймає керівні або матеріально відповідальні посади у юридичних особах приватного права чи їхніх об'єднаннях, що підвищує ризик ними вчинення корупційних правопорушень у межах їхньої професійної діяльності.

Освітній рівень осіб, засуджених за злочини, пов'язані з підкупом у діяльності юридичних осіб приватного права, є відносно високим: 42% мають повну вищу освіту, 7% – базову вищу, 19,3% – професійно-технічну, 3,5% – повну загальну середню, а 28,2% – базову загальну середню освіту. Такий показник визначений кваліфікаційними вимогами до кандидатів на посади, що передбачають виконання організаційно-управлінських або адміністративно-господарських функцій у приватному секторі.

Сімейний стан засуджених характеризується домінуванням одружених осіб, частка яких становить 75%, тоді як неодружені особи становлять 19,5%, а розлучені – 5,5%. Переважання одружених злочинців може бути частково пояснене їхнім соціальним статусом годувальників сімей та необхідністю підтримання стабільного рівня доходу.

¹ Статистична інформація Державної судової адміністрації України «Про склад засуджених». URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 01.11.2024).

Розподіл за родом занять демонструє, що 69,4% засуджених є працюючими особами, 26,5% – працездатними, які на момент вчинення злочину не працювали та не навчалися, а 4,1% – пенсіонерами, включено з особами з інвалідністю.

За даними вибіркового аналізу вироків, структура злочинців за займаною посадою виглядає таким чином: 22,7% - службові та посадові особи вищого органу управління юридичних осіб приватного права (голови або члени наглядових рад, рад директорів, правління); 3,7% – службові або посадові особи виконавчих органів (члени дирекції, правління, рад директорів, керівники, заступники керівників, головні бухгалтери тощо); 46,2% – інші службові або посадові особи (інженери, менеджери, водії); 17,8% – особи, які надають неправомірну вигоду; 2% – приватні підприємці; 7,6% – інші особи.

Роблячи проміжні висновки, можна зазначити, що злочини, пов'язані з підкупом у сфері підприємницької діяльності, переважно вчиняють чоловіки віком 30–50 років з повною вищою освітою, які обіймають керівні або відповідальні посади у приватній сфері.

Група морально-психологічних ознак, застосована для структуризації контингенту злочинців, дає змогу глибше проаналізувати емоційну, вольову та інтелектуальну сфери їхньої особистості. Це дозволяє вивчити мотиваційні процеси індивідуальної злочинної поведінки, а також розкрити конкретні мотиви та цілі вчинення кримінального правопорушення.

На основі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що 87,1% злочинців мають корисливий характер і спрямовані на отримання неправомірної вигоди, тоді як у решті 12,9% випадків мотиви не встановлено. У цьому контексті корисливий мотив є внутрішнім спонуканням до задоволення особистих матеріальних потреб, тоді як корислива мета передбачає прагнення до збагачення або отримання майнової вигоди для себе чи інших осіб [6, с. 180].

З точки зору морально-психологічних характеристик, особи, які вчиняють злочини, пов'язані з підкупом у приватній сфері, демонструють комунікабельність, здатність до встановлення соціальних контактів і вміння контролювати власну поведінку. Вони, як правило, не схильні до імпульсивності, агресивності чи емоційної нестабільності, тому в цьому аспекті майже не відрізняються від законослухняних громадян. Разом з тим, їхня мотивація базується на надмірному прагненні до матеріального збагачення, відсутності духовного розвитку, ризикованості та байдужості до інтересів інших, заздрості, амбіційності, користоловства, кар'єризму, здириництва та жадібності. Це свідчить про деформовану ціннісну орієнтацію таких осіб.

Емоційно-вольова сфера цих злочинців характеризується високою врівноваженістю, здатністю контролювати емоції та стійкістю до негативного зовнішнього впливу. Злочинці, як правило, є холодно-кровними, прагматичними та впевненими у власних діях. Це супроводжується добре розвиненими комунікативними навичками, умінням впливати на співрозмовників і завойовувати їхню довіру. Крім того, багато з них є спостережливими та володіють знаннями у сфері психології, що дозволяє їм залучати інших осіб до корупційної діяльності.

До групи кримінально-правових ознак, що характеризують злочинну поведінку, належать такі: дані про місце, час, способи та засоби вчинення кримінального правопорушення, предмет злочину, наявність співучасті, випадки рецидиву, а також вид і розмір призначеного покарання.

Підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права, як правило, вчиняється у службових кабінетах під час робочого часу, що відповідає формальним умовам виконання посадових обов'язків.

Підкуп може відбуватися у двох основних формах. Проста форма – безпосередня передача неправомірної вигоди адресату або третій особі. Завуальована форма – це надання неправомірної вигоди під виглядом виконання цивільноправових договорів, безпідставного нарахування заробітної плати або премій або нееквівалентної оплати послуг (консультацій, експертиз тощо).

Серед засобів підкупу особливу складність для виявлення та розслідування становлять електронні перекази через офшорні рахунки та криптовалютні транзакції.

Предметом злочину виступає неправомірною вигода у формі грошових коштів та матеріальних благ (81% вироків) або пільги, переваги, послуги, нематеріальні активи та інші блага негрошового характеру, які пропонуються, обіцяються, надаються або отримуються без законних на це підстав.

Підкуп у діяльності юридичних осіб приватного права найчастіше вчиняється одноособово (93,6% випадків), тоді як співучасть спостерігається лише у 6,4% випадків.

Крім цього, для досліджуваної категорії злочинців рецидив є нехарактерним. Зокрема, 93% осіб, які були засуджені, вперше притягувалися до кримінальної відповідальності та не мали попередніх судимостей. Лише 7% досліджених осіб раніше відбували покарання за вчинення загального рецидиву, з яких 50% – відбули покарання, 25% – не відбули покарання, а 25% – були звільнені за амністією.

Аналіз призначених покарань показав такі результати: 91,1% засуджених отримали штраф як основне покарання; 4,5% – покарання у вигляді позбавлення волі (від 1 до 5 років); 4,4% – виправні та громадські роботи. Наведені дані свідчать про переважання фінансових санкцій як основного механізму покарання за ці злочини.

Висновки. Особи, винні у підкупі в діяльності юридичних осіб приватного права, переважно є чоловіками середнього та зрілого віку з вищою освітою. Вони обіймають керівні або матеріально відповідальні посади, наділені організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими повноваженнями. Психологічні особливості таких злочинців включають глибоку деформацію правової свідомості та стійку корисливу спрямованість злочинної поведінки.

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Про корупцію в приватному секторі. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 4. С. 347–354.
2. Головкін Б. М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 218–230.
3. Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.
4. Запобігання корупції у приватному секторі : моногр. / за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 286 с.
5. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. / за ред. І. М. Даньшин, В. М. Голіна, Ю. М. Валуйської та ін. 2-ге вид., переробл. та допов. Харків : Право, 2009. 288 с.
6. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 178–187.

References

1. Holovkin, B. M. (2020). Pro koruptsiuu v pryvatnomu sektori [On corruption in the private sector]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava Journal of the Kyiv University of Law*, 4, 347-354 [in Ukrainian].
2. Holovkin, B. M. (2017). Tinova zovnishnia torhivlia i koruptsiia na mytnytsiakh [Shadow foreign trade and corruption at customs]. *Problemy zakonnosti - Problems of legality*, 139, 218-230 [in Ukrainian].
3. Holovkin, B. M. (2018). Mekhanizm zapobihannia koruptsii [Mechanism for preventing corruption]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Journal of the Kyiv University of Law*, 254-260 [in Ukrainian].
4. Holovkin, B. M. (2020). Zapobihannia koruptsii u pryvatnomu sektori [Prevention of corruption in the private sector]. *Pravo - Law*, 286 [in Ukrainian].
5. Danshyn, I. M. & Holina, V. M. (2009). Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminology: General and Special parts]. *Pravo - Law*, 288 [in Ukrainian].
6. Hazdajka-Vasylyshyn, I. B. (2012). Koryslyvyj motyv ta koryslyva meta zlochyniv proty vlasnosti [Merciful motive and merciful goal of crimes against property]. *Naukovyj visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 178-187 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.11.2024